

Zygmunt Bauman Sosyolojisinde “Yabancı” Sosyal Tipinin İletişimsel Boyutu: Sosyolojik Düşünmede “Sorumluluk” ve “Hoşgörü”¹

Simge Özselçuk²

Özet

Dünyayı bilinebilir hale getirmek ve belirsizlikten kaçınmak için modern döneme özgü akılcılık, belirli kategoriler yaratarak kesinliğe bağlı net yaklaşımlar üretir. Modern döneme özgü bir kavram olan ve sosyal tipler içerisinde önemli bir yere sahip olan yabancı, kesin ayrımlara karşı muğlak yerde duran niteliği ile belirsizliği beslemekte ve düzenin yapısını bozmaktadır. Büyük kentlerin kalabalık, çok kültürlü yapısında “ben” ve “öteki”nin arasına sıkışıp kalan, bir türlü görüş mesafemden uzaklaştıramadığım bir sosyal tip olarak yabancı, Ulus Baker’in de yinelediği üzere sosyolojinin asli görevlerinden olan toplumsal tip yaratma sürecinde toplumbilimcilerin ilgisine ara ara mazhar olmuştur. Bu ilginin tepe noktasını özellikle Zygmunt Bauman’ın yapıtları oluşturmaktadır. Sosyolojik düşünme biçimini “ötekine karşı sorumluluklarımız” ve “hoşgörü” temelleri üzerine kuran çağdaş sosyolojinin büyük düşünürlerinden Bauman, yabancı mefhumu üzerine kaleme aldığı denemelerinde, “yabancı” sosyal tipinin hayatımızda nerede durduğunu ve ona karşı nasıl davranacağımızı irdelemektedir. Hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız, hangi konuma yerleştireceğimiz hususunda karar veremediğimiz “yabancı” ile iletişimi mümkün kılmak, heterojen bir kültürün ağır bastığı modern kentlerde giderek daha da zorlaşmaktadır. Bilgisizlikten ve güven eksikliğinden dolayı yabancı ile iletişimimizde önümüze her zaman setler örülmüştür. Bauman, bu setleri aşabilmek ve sosyolojik düşünme adına “sorumluluk” ve “hoşgörü”yü merkeze oturarak öteki ile iletişimi mümkün kılabilmek için anlamaya yönelik sosyolojik bir yorumlama yaklaşımı benimsemektedir. Sosyolojik düşünme, günümüz toplumunda farklılıklara karşı anlayış, ötekine karşı sorumluluklarımız çerçevesinde, iletişim boyutunu da kapsayacak şekilde kendine can suyu bulmak durumundadır.

Anahtar Kelimeler: Zygmunt Bauman, Sosyolojik Düşünmek, Yabancı, İletişim, Sorumluluk, Hoşgörü

¹ Bu çalışma, Cengiz Anık danışmanlığında Simge Özselçuk’un “*Kent Yaşamında Yabancınn Tezahürü: Lüks Konutlar ve Geçici Konutlar Örneği*” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Öğr. Gör., Simge Özselçuk, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, simgeozselcuk@gmail.com.

Communicative Dimension of the “Stranger” Social Type in Zygmunt Bauman’s Sociology: “Responsibility” and “Tolerance” in Thinking Sociologically³

Simge Özselçuk⁴

Abstract

Rationalism in the modern era produces clear approaches relative to certainty by creating specific categories to make the word understandable and to avoid ambiguity. The stranger, which is a term pertain to the modern era and has an important place within social types, is disrupting the system and is supporting the quality and ambiguity which are in a complexity against absolute distinctions. The stranger, as a social type which is never out of my sight and is stuck between “I” and “other” in the crowded, multi-cultural structure of big cities became an occasion for the attention of social scientists in the process of social type creation which is one of the main tasks of sociology as Ullrich Beck reiterated. The peak of this interest is mainly Bauman's works. Zygmunt Bauman, one of the greatest thinkers of contemporary sociology who founded thinking sociologically on our "responsibilities to others" and "tolerance", examines in his essays about the concept of stranger how the "stranger" social model stands in our lives and how we should behave towards it. It is becoming more and more difficult to communicate with a “stranger”, about whom we do not know much and do not know where to place, in modern cities where a heterogenous culture dominates. Because of lack of knowledge and lack of trust, pre-emptive sets are always built in our communication with strangers. Bauman adopts a sociological hermeneutics approach to the meaning to overcome these sets and enable communication with the other by centering "responsibility" and "tolerance" in the name of thinking sociologically. Thinking sociologically has to find life for ourselves in the context of our understanding of differences in today's society, our responsibilities to others, and communication dimension.

Key Words: Zygmunt Bauman, Thinking Sociologically, Stranger, Communication, Responsibility, Tolerance

³ This paper is reproduced from Simge Özselçuk's doctoral thesis titled with "*Aspect of The Stranger in Urban Life: Example of Luxury Housing and Temporary Housing*" and supervised by Cengiz Anık.

⁴ Lect., Nişantaşı University, Faculty Of Economic, Administrative and Social Sciences, Department of Public Relations and Advertising, simgeozselcuk@gmail.com.

Giriş

Modern döneme özgü bir kavram olan ve Sanayi Devrimi sonrası büyük kentlerde nüfusun yoğunlaşması ile daha da görünür hale gelen “yabancı” mefhumu, sosyoloji literatüründeki yerini George Simmel’e borçludur. Simmel dönemine kadar “yabancılaşma” durumu çatısı altında ele alınan kavram, düşünürün kısa, kavrayışlı “Yabancı” ve kentlerdeki bireylerin etkileşim biçimlerine sosyo-psikolojik bir bakış açısı kazandıran “Metropol ve Zihinsel Yaşam” makalelerinde toplumsal tip ve etkileşim biçimi olarak derinlikli bir şekilde incelenmiştir. Simmel’in temellerini attığı, Şikago Okulu’nun haricini oluşturduğu, Bauman’ın ise üzerine katlar çıktığı “yabancı” kavramı, günümüze ulaşana kadar başkalaşım geçirmekle beraber temellerinde sağlam duran “belirsiz” ve “güven vermeyen” kimliği ile hala hayatımıza damgasını vurmaktadır. Günümüzün en kavrayışlı sosyologlarından olan Bauman, yabancı mefhumunu anlamaya ve yaşadığımız dünyayı nasıl kavramamız gerektiği hususuna odaklanırken bizlere de farklı bakış açıları kazandırmaktadır.

Sosyolojik literatürde belli başlı toplumsal tiplerden olan “yabancı”, modern çağın büyük kentlerinde mesafe üzerinden dolayımın bir güvenlik unsuru olarak hayatlarımıza giriş yapmış, postmodern dönem ile belirsizliğin sularında netsiz, silik bir görünüme bürünmüştür. Çok-kültürlü ve heterojen bir kent ortamında yabancı ile kurulan kısa süreli etkileşimleri iletişim boyutuna taşımak da haliyle zorlaşmıştır. Anthony Giddens’in tabiriyle küreselleşmenin ezici makinesinin altında hiç kimseleşmeye, silikleşmeye mahkum görülen yabancı ile kısa süreli etkileşimleri iletişimin teknik tanımlara indirgenen yapısını aşarak ve postmodern döneme özgü belirsizlik mefhumunu da göz önünde bulundurarak bir sosyal iletişim boyutuna taşıyıp taşıyamayacağımız sorunsalı, iletişim sosyolojisi alanında kalem oynatan her düşünürün üzerine eğilmesi gereken en önemli konulardan birisidir.

Bu çalışmanın amacı, her gün karşılaşmamıza rağmen tanımak için çaba harcamadığımız, fiziksel olarak yakın, sosyal olarak uzak olduğumuz, büyük kentlerde bize “öteki” olarak sunulan yabancı ile iletişimin mümkün olup olmadığı üzerine Bauman’ın izleğinde sosyolojik bir düşünme gerçekleştirmektir. Bu sosyolojik düşünme biçiminde ana hatları çizen “sorumluluk” ve “hoşgörü” ilkeleri bağlamında her iki ilke ile yabancı sosyal tipi arasında bağlantı kurmak, akışkan modernite içerisinde belirsizliğin ne derece etkili olup olmadığını tartışmaya açmak, sosyolojik bir yorumlama yapmayı amaçlayan bu çalışmanın düşünsel zeminini oluşturmaktadır. Yabancı ile iletişim sürecinde toplumsallaşmanın önündeki en büyük engel olan belirsizlik, güven eksikliği ve bilgisizliğin önüne geçebilmek için iletişimi toplumsal bağlamı çerçevesinde değerlendirirken, Bauman’ın Emmanuel Levinas’tan ödünç aldığı ve ahlaki felsefesinin başat konularından birini oluşturan “sorumluluk” ve sosyolojik düşünme biçimini mümkün kılan “hoşgörü” ilkeleri, bu süreçte bizim için pusula görevi göreceklerdir.

“Yabancı” Sosyal Tipine Kavramsal Bakış

Yabancı, bir sosyal tip olarak sosyoloji literatürüne George Simmel’in eşsiz katkıları ile kazandırılmış bir mefhum olmakla birlikte birçok düşünür, modern yaşamın kentlerde cereyan etmesi sonucu “öteki” ile olan ilişkimizi net bir zemin üzerine oturtmaya çalışmak istemiş ve bu amaçla “yabancı” kavramına yönelik çağdaş yaklaşımlar ortaya koymuştur. Kavrama ilişkin ilk çözümler “yabancılaşma” adı altında Hegel, Feuerbach, Marx gibi isimler tarafından ele alınsa da “yabancı”yı modern kent yaşamına özgü bir sosyal tip olarak konumlandıran ilk isim, Simmel’dir. Aydınlanma Çağı sonrası rasyonalitenin düşünce sistemine egemen olduğu ve para ekonomisi ile modernitenin tam anlamıyla hayatımıza sirayet ettiği bir dönemde klasik sosyologlardan Simmel, yabancı olarak nitelendirdiği sosyal tipi ile içinde yaşadığı dönemin sosyo-psikolojisini, fragmanlar eşliğinde modern kent bireyinin önüne sermiştir.

Daha ziyade kır/kent ayrımı üzerinden yorumlanan modern yaşama özgü nitelikler, yoğun nüfusları bir araya getiren yapısı ve kentsel çok-kültürlülükleri ile çekim noktası olan büyük kentlerde görünür hale gelmiştir. Sosyal mesafe olgusundan bahsetmediğimiz modern öncesi dönemde yabancı, kır yaşamında sosyal ve fiziksel olarak uzak olduğumuz kişiyken, modern dönemde fiziksel olarak yakın, sosyal olarak ise uzak kişi haline gelmiştir. Postmodern dönem olarak nitelendirdiğimiz günümüzün anlayışında ise “yabancı” kavramı, daha grift, karmaşık, belirsiz bir hale dönüşmüştür.

Yunan şehir devletlerinde yetişkinlerin ayrıcalığı olan oy kullanma işini yapamadıkları için hafiften olgunlaşmamış kişiler olarak görülen ve o zamanlar “metik” olarak adlandırılan “yabancı” (Sennett 2014: 59), bugün etimolojik sınırlarının çok ötesine ulaşmış ve modern yaşamın ayrılmaz parçalarından biri haline gelmiştir.

Kavramın sosyolojik literatüre girmesinde büyük katkıları olan Simmel, modern dönemde yabancıyı sosyal konumuna odaklanmış, onu “dahil olmak istediği grubun üyeleri tarafından sahnede bulunan bir kişi olarak tanınmış olmasına rağmen asla topluluğun günlük hayatına tam olarak dahil olmayan kişi” olarak tanımlarken (Chriss, nd: 7) yabancıyı bir bireyden ziyade sosyal tip olarak incelemiştir. Topluluğun bir üyesi olmayan yabancı, bu bakış açısı çerçevesince bir şekilde dışarıda kalan, gruba dahil edilmeyendir.

Simmel, toplumsal geometri fikrinin devamı olarak uzaklık konusuyla da ilgilenmiş ve yabancı sosyal tipini mesafe ile tanımlamıştır. Ona göre yabancı, “ne çok yakın ne çok uzak olandır. Eğer çok yakın olursa yabancı olmaz, grubun üyesi olur. Eğer çok uzak olursa grupla iletişimi olmaz. O halde yabancı olmak, uzaklık ve yakınlığın bir karışımıdır” (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 44). “Mekândaki verili her noktadan belli bir uzaklıkta olma durumu ile belli bir noktaya bağlılık arasında” yer alan yabancı, Simmel’in yaklaşımında bu iki özelliğin sentezi olarak görülmektedir (Simmel, 2009: 149). Simmel’in tanımlaması

bağlamında modern toplum yapısında uzaklık ve yakınlık arasına sıkışan yabancıyı toplumun kabullenmediği, içine almadığı; ama birlikte yaşamak zorunda olduğu, arada kalmış, ayırık bir ot olarak nitelendirmek mümkündür.

Alfred Schutz, Robert E. Park, Everett V. Stonequist, Margaret M. Wood, Paul C. P. Siu gibi isimler Simmel sonrası “yabancı” kavramı ile ilgili farklı tanımlamalar üzerinden kalem oynatmış; ama “yabancı” üzerine en kapsamlı ve kavrayışlı çağdaş çözümlemeyi, Simmel’den aldığı bayrağı en iyi şekilde taşıyan Bauman yapmıştır.

Bauman Sosyolojisinde “Yabancı”

Niclas Mansson’un belirttiği üzere sosyal düzenin oluşturulmasındaki sınıflandırmalar ve ayrımlar, Bauman’ın günümüzün sosyal dünyasını anlamasındaki temeller olup yabancı, bu sınıflandırmaların en önemlilerinden birini oluşturmakta ve düşünürün eserlerinde yabancı, sosyal-kültürel dışlanmaya maruz kalan ve sosyal yaşamda acı çeken bir sınıfın üyesi olarak tanımlanmaktadır (Başer ve Hülür, 2015: 400). Bauman, yabancıyı sosyal öteki olarak kavramsallaştırırken bağlı olduğu tüketim toplumunu da içeren bir bakış açısıyla sosyo-psikolojik yaklaşım kapsamında değerlendirir (Marotta, 2002: 43).

Bauman, yabancıyı mahremiyet ve anonimlik kutupları arasına yerleştirir ve onları tanımadığımızı, onlar hakkında sadece bilgi sahibi olduğumuzu ve dolayısıyla diğer insanların mahremiyet kutbundan uzaklaştıkları oranda yabancı olduklarını vurgular. Schutz’e atıfta bulunan Bauman, yabancıyı tipleştirme süreci aracılığıyla kişiler olarak değil tipler olarak bildiğimizi, onlar hakkında çok az şey bilmemizden dolayı onlarla ancak en yüzeysel ve üstünkörü etkileşimlere girdiğimizi belirtir (Bauman, 2016c: 204,205).

Bauman, modern dönemde yabancıyı daha anlaşılabilir kılmak adına Simmel’den yola çıkarak kavramı toplumsallaşmanın iki aracısı (dost-düşman) ve bunun dışında (yabancı) tutulması gereken olarak incelemiştir (Kanbir, 2012: 65). Yabancıların “uyumsuz ve dolayısıyla da hoş gitmeyen bir yakınlık ve uzaklık sentezi” ni (Bauman, 2003: 83) temsil ettiğini dile getiren Bauman, burada yabancıyı Simmel gibi mesafe üzerinden tanımlarken “uzaklık” ve “yakınlık” ayrımları yerine “mahremiyet” ve “anonimlik” üzerinden konumlandığı yabancı kavramı ile Simmel’e adeta selam gönderir niteliktedir.

Düşünüre göre yabancılar, ne bizim bir parçamızdır ne de onların bir parçasıdır. Ne düşman ne de dost oldukları için şaşkınlık ve endişe yaratırlar. Onlarla tam olarak ne yapacağımızı, onlardan ne bekleyeceğimizi, onlara nasıl davranacağımızı bilemeyiz (Bauman, 2013b: 66). “Bizler” ve “onlar” arasındaki bölünmeye meydan okuyan ve silik, belirsiz, netsiz bir görünüme sahip olan yabancı (Bauman, 2013b: 65), düzene, kesinliğe karşı belirsizliği ve kategorileştirmeye meydan okuyan yapısı ile her zaman bir güvensizlik unsuru taşır. Yabancıların “yabancılığı” tam da bizim kaybolmuşluk, nasıl davranacağımızı ve ne bekleyeceğimizi bilmeme duygumuz ve bunun sonucu olarak

ilişkiye girme isteksizliğimizden kaynaklanmaktadır. Temastan kaçınmak tek kurtuluşumuzdur; ama olanaklı olduğunda tam bir kaçınma bile bizi her zaman yanlış adımlar ve pahalı gaflar tehlikesiyle dolu olan bir durumun neden olduğu endişe ve tereddütten tam olarak kurtarmaz. Yabancıların yabancılığı aslında bizim bilgisizliğimizdir ve yabancı ne kadar yabancıysa, onun hakkında ne kadar az bilgi varsa onu bir tipe sokma kararında o kadar az kendimizden emin oluruz (Bauman, 2016c: 205). Kontrol edilemeyen, zapturapt altına alınamayan, hayatı belirli bir hiyerarşik düzene sokulamayan kişi, yani yabancı, toplumun sınırlarını ve düzenini her zaman ihlal edebilecek bir tehdit konumundadır (Sambur, 2017).

Modern dünyanın bireye bahsettiği zihniyet, rasyonel düşünme ve kategorileştirmeye yatkın olduğundan bilgisizliği, dolayısıyla belirsizliği bir tehdit olarak algılar ve düzenin karşısında konumlandırır. "İstenmemesine rağmen kaçınılmaz olan böyle bir belirsizlik, durumu içinden çıkılmaz hale getirmesi ve bir iç grup ya da dış grup bağlamında hangi davranışın uygun bir davranış olduğunu, arkadaşça bir işbirliği ile temkinli ve hasmane bir sakınma durumunu kesin olarak ayırt etmeyi son derece güçleştirmesinden dolayı tehdit olarak görülür" (Bauman, 2013b: 67, 68). Yabancıyı taşıdığı bu tehdidi düşmaninkinden daha korkutucu gören Bauman, yabancıyı toplumlaşmanın kendisini tehdit ettiğini söyler (Bauman, 2003: 77).

Bir zamanlar geçici bir tahrik unsuru olan yabancılığın sürekli bir durum haline geldiğini belirten Bauman, modern toplumun sorununun artık, yabancıların nasıl bertaraf edileceği değil; bilişsel yetersizlik, kararsızlık ve belirsizlik gibi durumlarda sürekli olarak onlarla birlikte nasıl yaşanacağı şeklinde görmektedir (Bauman, 2016c: 217, 218). Yabancıya karşı geliştirdiği bu bakış açısı, Bauman'ın akışkan modernite olarak nitelendirdiği döneme aittir.

Çalışmalarında çağdaş bireyi evrensel yabancı ve yerinden edilmiş olarak tanımlayan Bauman'ın (Bauman, 2003: s:128) postmodern yabancı tasvirinin iki tezahürü vardır: İlki, evsizlik/yersiz yurtsuzluk ile yakından alakalıdır ve ontolojik bir yapıya bürünür. Postmodern yabancıyı ikinci tezahürü sosyal ve kültürel öteki olarak karşımıza çıkmakta ve postmodern bir toplumda Bauman için varoluşçu "evsizlik", artık çağdaş bireylerin özelliği haline gelmiştir (Marotta, 2002: 42). Böylesine akışkan, katı sınırların olmadığı günümüz dünyasında yabancıyı tanımak, ayırt etmek de giderek zorlaşmaktadır.

Yabancı ile İletişimi Mümkün Kılma Sürecinde "Sorumluluk" ve "Hoşgörü" İlkelerinin Önemi

İletişim, anlam transferiyle, sosyal değerlerin iletilmesi ve deneyimlerin paylaşılmasını sağlayan dinamik bir süreç (Peltekoğlu, 2007: 205) olmakla birlikte daha kompleks bir yapıyı muhteva eder. İletişim, insanın kendine özgü olan toplumsallaşmasının bir yansımasıdır aslında (Güney, 2007: 260). Herkesin tek ve aynı edime kendi isteğiyle

karşılıklı katılımını sağladığı için iletişimi temel bir toplumsal olgu olarak değerlendirmekteyiz (Bourse ve Yücel, 2012: 28).

Latince'deki "communis" sözcüğünden türeyen "communication" kavramının karşılığı olarak kullanılan iletişimin anlamı, bir ortaklığı, toplumsallaşmış olmayı, birlikteliği ve toplu halde yaşamayı kapsamaktadır ve iletişim sürecinin temelinde bireylerin sosyalleşmeleri söz konusudur. Bundan dolayı iletişimi, hem bireyler arası bir süreç hem de bunlar aracılığıyla toplumsal seviyede bir süreç olarak ele almak mümkündür (İnceoğlu, 1993: 115). İletişim, sadece toplumsal bütünün bir köşesinde devinen bireysel etkinliklerden ibaret olmayıp toplumsal unsurların etkileşimlerinin, uyum ve çatışmalarının birer alameti olarak da kendini göstermektedir (Anık, 2014: 6).

Her etkileşim olayı mutlaka bir iletişim sürecine tekabül etmediği için iletişimde ortaklaşmanın gerçekleşmiş olma şartı vardır ve ortaklaşmanın gerçekleşmesi için de niyet şarttır (Anık, 2014: 222). Tüm bu bilgilerin ışığında iletişimi, anlam ve ortaklaşım unsurları çerçevesinde "bireyler arasında anlamları ortak kılma süreci" (Yüksel, 1988: 22) olarak tanımlamak, kavramın net olarak anlaşılmasında yeterli olacaktır.

Bireylerin toplu halde yaşadıkları ve giderek birbirine yabancılaştığı modern kentlerin "konuşmaktan çok bakışılan yerler" haline geldiğini ve bireyin şehirde suskunlaştığını dile getiren Sennett (Sennett, 2008: 321), büyük kentlerin herhangi bir tehdit durumuna karşı göz temasından kaçınmaya çalıştığımız yabancıların varlığıyla anlık, geçici, uçucu, kısa süreli etkileşimlerin meydana geldiği ortamlar olduğuna dikkat çekmektedir. Doğal olarak, kentlerin sakini olan yabancılar ile nasıl iletişime girileceği hususu da cevaplanması gereken sorular dizisi şeklinde karşımızda durmaktadır.

Açıklıktan yoksun varlığı ve ne yapacaklarından, eylemlerine nasıl tepki göstereceğimize emin olamadığımız belirsizlikleri bağlamında yabancılar ile birlikte yaşama kuralları oluşturan modern zaman, yabancı varlığını bir şekilde normalleştirmeye, ritüelleştirmeye çalışmıştır. Günümüzde büyük göçler ile yabancıların sayısı öyle çok artmıştır ki, onları modern kentlere özgü marjinal mekanlara ve işlevlere atamak kolay çözüm değildir. Geçmişin etnik ve kültürel yabancılarının aksine geleneklerinden vazgeçmeyen ve itaatsiz olan yabancıları postmodern dünyada belli bir mesafede tutmak da zordur (Bauman, 2011: 112,113).

Yabancılarla ilişkinin her zaman bir uyumsuzluk içerdiğini belirten Bauman'a göre en iyisi, yabancılarla hiç karşılaşmamaktır (Bauman, 2016c: 210). Karşılaşmak durumunda kaldığımızda ise nasıl bir strateji izleyeceğimiz en önemli soru işaretlerinden birisidir. Yabancıların uyumsuzluğu, bizim bilgi eksikliğimizin yarattığı güven problemine dayanır ve bilgisizlik ve güven eksikliği, iletişimi kesintiye uğratan unsurlardır.

Yabancı ile ilişkiye girme isteksizliğimiz güven problemini ortaya çıkaran, ona karşı nasıl davranacağımızı bilmeme duygusundan kaynaklanmaktadır. Bauman'a göre "tözden yoksun haliyle" (Bauman, 2003: 121) tarif edilemez bir yapıya sahip olan yabancı, arada kalmışlığı ile güven vermemektedir. Güveni, "gelecekteki davranışa dair bir hipotez" olarak tanımlayan Simmel'e göre bu hipotez, başka biri hakkında bilgi sahibi olmak ve olmamak arasında bir orta seviyedir ve eksiksiz bilgiye sahip olmak güven ihtiyacını ortadan kaldırır, bilgiden tamamen yoksun olmaksızın güveni imkânsız hale getirir (Simmel, 2016: 13). Dolayısıyla bu güven eksikliği, iletişimin etkisini yitirmesine sebep olur. Biz iletişimden kaçındığımız, yabancılara bir güvenlik ve tehdit unsuru olarak yaklaştığımız sürece yabancıların yabancılığı daha da derinleşir, onlarla kuracağımız olası diyalog ortamı başlamadan yok olur ve yabancı varlığı ile toplumlaşmayı, haliyle iletişimi tehdit eden bir unsur olarak belirir.

Bauman, sosyolojik düşünmenin, doğrudan deneyimimizle erişemediğimiz ve hepsi de sağduyusal bilgiye yalnızca basmakalıp şeyler olarak giren başka hayat tarzlarını anlamamıza da yardımcı olabileceğini dile getirirken, bizleri, "biz" ve "onlar" arasına çekilmiş sınırların sözde anlaşılabilirliği üzerine yeniden düşünmeye sevk etmektedir. Ona göre sosyolojik düşünmek, her şeyden önce sınırın doğal, kaderimiz olarak önceden çizilmiş niteliğinden kuşku duymamızı sağlayabilir. Bu yeni anlayış belki "öteki" ile iletişimini öncekinden daha kolay hale getirecek ve çok büyük bir ihtimalle karşılıklı anlaşmaya yol açacaktır. Bu anlayış korku ve zıtlaşmanın yerine hoşgörüyü koyabilecek ve dolayısıyla da özgürlüğümüze katkıda bulunabilecektir (Bauman, 2013b: 26).

Sosyolojik düşünmenin herhangi bir yorumun ayrıcalığına ve kusursuzluğuna duyulan güveni zayıflattığını vurgulayan Bauman'a göre, bu tarz bir tahayyül "Deneyimlerin, hayat biçimlerinin çoğulluğunu öne çıkarır. Her birinin kendi başına bir kendilik, kendine özgü bir mantığı olan bir dünya olduğunu gösterirken, aynı zamanda görünüşte kendine yettiği ve eksiğinin olmadığı yalanını gözler önüne serer. Sosyolojik düşünmek, deneyimlerin akışına ve değiş-tokuşuna engel olmak şöyle dursun, önlerini açar" (Bauman, 2013b: 256). Onun için sosyoloji, insan hayatına ve insanların bir arada yaşamalarına, paylaşılan özgürlüğün vazgeçilmez bir koşulu olarak karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü yükseltme aşamalarında büyük hizmet vermektedir. Dolayısıyla onun anlayışında sosyolojik düşünmek, hoşgörüyü besleyen anlayışı ve anlayışı mümkün kılan hoşgörüyü artırmaktan başka bir şey değildir (Bauman, 2013b: 256,257).

Birliktelik biçimlerini üçe ayıran (yanında-olma, ile-olma, için-olma) ve ötekine karşı sempatiyi içeren ahlak anlayışını için-olma alanı ile özdeşleştiren Bauman, bu alanın "ötekine karşı spesifik bir eylem çizgisi çizmeden önce öteki ile duygusal taahhüde girmek" anlamına geldiğini vurgular. Bu, ötekiler arasında kayıtsızlık durumundan çıkışı, ötekine sonluluk ve stereotip kesinlik dünyasından çekip alarak belirlenmezlik, sorgulama, açıklık evresine yerleştirmekte ve ötekini rutin ve normatif olarak yaratılan

monotonluk dünyasından çıkararak evrensel geçerliliği olan hiçbir kuralın olmadığı dünyaya götürmektedir. Böylece öteki, benliğin sorumluluğuna dönüşmektedir (Bauman 2014: 88,91).

Levinas’tan ödünç aldığı “öteki için sorumluluk” ilkesini ahlaki düşünce sisteminin merkezine oturtan Bauman, ötekinin gereksinimlerini tanımlamanın, öteki için neyin iyi ve neyin kötü olduğunu belirlemenin sorumluluğunu insanın kendisine yükler (Bauman 2014: 94). Ahlaki duruş almak demek, ona göre, öteki için sorumluluk almak, öteki için-olmaktır (Bauman, 2014: 359). Onun ahlaki düşüncesinde öteki ile yaşanan karşılaşmaların çıkış noktası, kendimizden önce insanlığa karşı sorumluluğumuzun farkına varmaktır (Bauman ve Lyon, 2016a: 18). Bauman’a göre benim sorumluluğum her zaman ötekinin sorumluluğundan bir adım önde, her zaman daha fazladır (Bauman, 2016c: 77).

Bizi birbirimize benzer kılan şeyin farklılığımız olduğunu dile getiren Bauman, ötekinin farklılığına saygı göstermeden kendi farklılığımıza saygı gösteremeyeceğimizi aklımızın ucunda bulundurarak, ötekindeki ötekiliğe ve yabancısındaki yabancılığa saygı göstermemiz gerektiğini belirtmektedir (Bauman 2003: 301). Düşünür için “Ötekinden sorumluyum” ile “Kendimden sorumluyum” aynı anlama gelmektedir (Bauman, 2003: 302). “Hoşgörü anlayışı postmodernliğin çoğul ve çoğulcu dünyasında, farklı yaşam biçimlerinin barış içinde birlikte yaşamaları için olanak sağlarken” (Demirtaş, 2013: 256) “sorumluluk” ilkesinin ortaya çıktığı yerde temel işlev görmektedir. Yabancılar ile güvenli ve uzlaşılabilir bir yaşam müzakeresinde bulunma sürecinde bu iki ilke, Bauman’ın sosyolojik düşünme yönteminin ana hatlarını oluşturmaktadır.

Bauman’ın bize sunduğu bu sosyolojik düşünme biçimine göre deneyimlerin akışı, hayat biçimlerinin çoğulluğu içerisinde günümüz toplumunda bize bir ortaklaşım alanı yaratmaktadır. Her bir hayat biçiminin kendine has bir mantığı ve farklılığı vardır. Bu çoğulcu hayat biçimi, tek başına ve kendi kendine yeterlilik anlayışından ziyade sosyalleşmeye, birliktelik kurmaya ihtiyaç duyan bir yapıdadır. Toplumsallaşmanın mümkün olması için de en önemli unsurlardan biri “niyet” tir. İletişimi, ortaklaşımı mümkün kılan varlığı ve bu ortaklaşımın gerçekleşmesi için ötekini tanımaya ve onunla ilişkiye girmeye yönelik istekliliğimiz ile “niyet”, sosyolojik düşünmede karşılığını “hoşgörü” kavramında bulmaktadır. Bauman’ın da bize gösterdiği şekilde, sosyolojik düşünme biçimimizi ve buna bağlı olarak iletişimimizi ötekine karşı sorumluluklarımız ve hoşgörü temelinde inşa etmek önceliğimiz olmalıdır.

Bauman’ın sosyolojik düşüncesinde farklı olanın yaşam anlayışına hoşgörü, özgürleşme için elzem olsa da tek başına yeterli değildir. Günümüzün çağdaş bireyini “evrensel yabancı” olarak konumlandıran ve “herkes yabancı ise hiç kimse yabancı değildir” görüşünü savunan Bauman’ın (Bauman, 2003: 130) bize açtığı düşünsel patikadan

ilerlediğimizde yabancı ile iletişim sürecinde karşımıza “dayanışma” olgusu çıkmaktadır. Hoşgörünün dayanışmaya dönüşmesi oldukça önem teşkil etmekle birlikte Bauman, dayanışmanın ortaya çıkabilmesi için zorunluluk dili olarak adlandırdığı yabancılaştırma, ayırım ve aşağılama dilinin ortadan kalkması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Tabii ki hoşgöründen dayanışmaya giden yol da bütün öteki yollar gibi belirsizdir (Bauman, 2003: 302, 303).

Günümüzde ahlaki bir duruş almak ve buna sıkı sıkıya bağlanmak çok güçleşmekte, toplumsal olarak üretilen bütün baskılar, yüzer-gezer ajanlar olmayı yeğleyen insanlar arasındaki duygusal bağları zayıflatmaktadır (Bauman, 2014: 362). Henning Bech’e atıfta bulunan Bauman, Bech’in günümüzde yaşadığımız kentlerin, “büyük, yoğun ve dolaşım halindeki çok kökenli insanların kümesi” ve “birbirleri arasında hareket eden farklı yabancıların daima değişen kalabalığı” içinde parçalara ayrıldığımız alanlar olduğunu ve bundan dolayı birbirimize yüzey teşkil ettiğimize işaret ettiğini belirtir. Bir sürü yabancıların bir arada bulunduğu kentsel alanda “yüzeyde” gördüğümüz şey, bir yabancıların değerlendirilebileceği yegâne ölçüt olup yabancı kalabalığının içinde yaşama sanatının yüzeyin altından başka yerde karşılaşmayı durdurma manevralarında bulunduğuna vurgu yapar (Bauman, 2016b: 154). Sadece “yüzey” olarak algıladığımız ve kendisini daha fazla tanımak için çaba sarf etmediğimiz yabancı ile ortaklaşımı sağlayacak bir iletişim, günümüz şartlarında adeta kör bir noktayı hedef alır niteliktedir.

Ortaklaşmayı, toplumsallaşmayı kapsayan yapısıyla iletişim, matematiksel ve teknik sınırlarının ötesinde anlamaya yönelik bir süreci içermektedir. İletişim, anlamın ta kendisidir ve her türlü yoruma açıktır. Sosyolojik yorumlamanın öncüsü Bauman da çalışmaları ile bize “mükemmel çözümler ve garantili stratejiler sunmak yerine kesinlik iddiasındaki görüşleri çözümlenme ve sorgulama yönünde bir alışkanlık yaratmayı ve gündelik hayatlarımızda karşımıza dikilen sorunların anlaşılmasına yardımcı olmayı, gündelik deneyimlerimizi yorumlamayı” (Bauman, 2013: 28) amaçlamaktadır. Dünyanın sadece siyah ya da beyazlardan oluşmadığı, grilerin de yer aldığı akışkan modernitede en önemli problemlerden biri olan yabancı sosyal tipi bize “üçüncü bir yol” sunmaktadır.

Bugünkü temel sorunumuzun çağdaş insanlığın çok sesliliğine nasıl armoni kazandırılacağı ve bunun kakafoniye dönüşmesinin nasıl önleneceği (Bauman, 2014: 382) olduğuna dikkat çeken Bauman, ötekine karşı sorumluluk ilkesinin insanların çabasıyla mümkün olduğunu ve elimizde böyle bir toplumu garanti kılacak güvenilir hiçbir bir yöntem olmadığını altını çizmektedir (Bauman, 2014: 386).

İletişim için şart olan niyet, ilişki kavramını doğururken ilişki kavramı da iletişim sürecinin “bilmek”ten ibaret olmadığını, aynı zamanda “tanıdık olmayı” gerektiren (Anık, 2014: 222) bir yapı içermektedir. Hakkında biraz bilgimiz olan, bilmekten tanıdıklığa geçemediğimiz yabancı ile iletişim, ilişki kurmadan gerçekleşemez. Yabancı, ötekiliğin bir

ilişki biçimi olarak gündelik hayatımızda yer edinmiştir ve “bizler” ve “onlar” arasında duran varlığıyla belirsizliği niteler. Yabancı, bildiğimiz ama tanıdık olmadığımız ötekidir ve etkileşimin iletişime dönüşemediği yerde var olur. İkiliği kıran üçüncül yapısıyla her zaman belirsiz olandır. Onunla iletişim kurmak mümkün olmakla birlikte oldukça zordur ve eğer onunla iletişimi gerçekleştirirsek onun yabancılığı yok olacak, toplumsal geometrinin “bizler” alanına yakınlaşacaktır. Bauman da öteki ile ilişkimiz üzerinden postmodern topluma ayna tutarken belirsizliğin sosyolojisini ilmek ilmek örmekte, mevcut hali ile yabancı ile iletişimi aslında tam anlamıyla belirsizliğin kanatları altına almakta ve belirsizlik ortamında yabancı ile iletişimi mümkün kılmamanın “niyet”ten hareketle sorumluluk ve hoşgörü ilkelerine, en nihayetinde dayanışmaya göbekten bağlı olduğunu bize hatırlatmaktadır.

Sonuç Yerine

Modernite, müphemlik, öteki, etik gibi kavramların yanı sıra “yabancı” kavramını da kesin yargı içeren bir bakış açısından ziyade felsefi zıtlıkların yapısını bozan bir bağlantı kapsamında çok parçalı, heterojonik ve döngüsel olarak inceleyen Bauman, sosyolojik muhayyilenin gelişmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Bauman’ın sosyolojik yorumlamasında kavramlar, açıklanmaktan ziyade anlamaya yöneliktir ve mercek altına aldığı her bir kavramın arka planına belirsizliğin tortusu hâkimdir. Bauman’ın bakış açısıyla kontrol edilmesi zor olan yabancı kavramı, “bizler” ve “onlar” arasındaki bölünmeye meydan okuyan yapısıyla ve herhangi bir statü içerisinde konumlanamayışıyla düşünsel gediklere açıktır ve kaçınılmaz olarak bir tehdit unsuru taşımaktadır.

Fiziksel kalabalığın ortasında “yersiz/yurtsuz” niteliği ile yabancı, mahremiyetimizi korumak adına aramıza duvarlar ördüğümüz, mesafeler ürettiğimiz, varlığını hissetmekle birlikte mümkün olduğunca görmemeye çalıştığımız ve kısa süreli etkileşimler yaşamak zorunda kaldığımız, düzenimize karşı bir tehdit unsuruydu şu zamana dek. Güven sübabı bizi tehdidin ta kendisi olan “öteki”ne karşı koruyan bir kalkan özelliği taşımaktaydı. Günümüz büyük kentlerinde kendisinden kaçamadığımız, her an göz göze olmak durumunda kaldığımız, yakınlık ve mesafe arasındaki orta noktada duran kırçıl yapısıyla yabancı ile korkularımızı, endişelerimizi bir kenara bırakıp sosyal iletişime girme ihtiyacı da doğal olarak üzerinde durulması gereken önemli bir problem halini almış durumda.

Yabancı, her ne kadar bir tehdit unsuru taşısa da Bauman’ın da belirttiği üzere onlara ihtiyacımız vardır. Onlara gereksinim duymamızın nedeni, tek biçimli, monoton ve homojen bir dünyada, canlandırıcı değerdeki şeyleri özleyecek olmamız değil; bundan da ötesi, farklılığın olmadığı bir dünyanın, yabancıların varlığı olmaksızın yaşamlarımızın biçimlendirildiği ve sürdürüldüğü yolla geliştirilemez olmasıdır (Bauman, 2013a: 49). Bu perspektif çerçevesinde yabancı ile iletişimin, postmodernizmin farklılıkları tanıyan

yaklaşımında "hoşgörü" ve ötekine karşı "sorumluluk" temelinde kendini inşa etmesi çok önemlidir. Akışkan modernite içerisinde çağdaş bireyi kalıcı bağlar oluşturmaktan, yükümlülük ve sorumluluktan kaçan kişi olarak çözümleyen Bauman, bu iletişim sürecinin nasıl sağlanacağı kapsamında bize bir sistem sunmak ve yol göstermekten ziyade "ötekini" anlamamıza yönelik sosyolojik bir düşünme biçimi kazandırmaya çalışmaktadır. Onun izleğinde Weber'in "demir kafes" metaforuna takılmadan, sosyalleşmeyi bir yolculuk gibi algılamak ve her bir ilişkiyi, bitmeyen hac yolculuğumuzda uğradığımız istasyonlar, deneyimler demeti olarak görerek kazanacağımız sosyolojik düşünme yetisi, öteki ile iletişimizi daha kolay hale getirecek, korku ve zıtlaşmanın yerine sağduyu ve hoşgörü üzerine inşa edeceğimiz bir karşılıklı anlaşmaya da yol açacaktır. Tüm bunlar, "uzlaşılabilir bir birlikte yaşam müzakeresi" için elzemdir.

Ortaklığı, toplumsallaşmış olmayı, birlikteliği içeren yapısıyla iletişim, sosyolojik düşünme ile el ele gitmeli ve her iki anlayışta da ötekine karşı sorumluluklarımız ve hoşgörü, bizim en temel tutanaklarımız olmalıdır. Tüm bu iyimser görüşlere rağmen hoşgörünün dayanışmaya dönüşmediği postmodernizmin çelişkili ve belirsizliklerle dolu dünyasında yüzey olarak algıladığımız ve kendisini tanımak için çabalamadığımız yabancı ile ortaklaşım, iletişim kurabilmek aslında oldukça meşakkatlidir. Öteki ile iletişim kurabilmek için her etkileşim olayının karşılıklı niyeti yaratması ve bu yolla bir ilişki gerçekleşmesi gerekmektedir. İletişimin gerçekleşmesi aşamasında "bilmek" tek başına yeterli değildir, "tanındık olmaya" da gerektirir. Bu iki unsur, iletişim sürecinin ilişkiye dönüşmesini sağlar. Yabancı ile iletişimin, bu ilişkiyi doğuracak "niyet"e ihtiyacı vardır. Zira iletişimi mümkün kılan niyettir (Anık, 2014: 222).

Bauman'ın bize gösterdiği gibi hayatımızdaki belirsizliği çözmek yerine onunla daha insancıl biçimde yaşamayı kabullenirsek yabancılık ve özgürlük arasındaki gerginlikle yaşamak da mümkün olacaktır. Bu gerginliğin ötesine geçemesek de yabancı olanlara karşı ahlaki sorumluluğumuzu hiçbir zaman unutmamalıyız (Marotta, 2002: 52). Tüm bu bilgiler ışığında Bauman'ın sosyolojik düşünme biçimi, günümüz dünyasında bize sorumluluk ve hoşgörünün hâkim olduğu bir topluluk kurma garantisi oluşturacak hiçbir yöntem sunmamaktadır. O daha ziyade kavramları, olguları anlaşılır kılmaya, doğrusal bir düşünce yapısından ziyade döngüsel bir yaklaşım izlemeye yönelik bir bakış açısı sergilemekte ve bizim nasıl bir durum ile karşı karşıya olduğumuz konusuna dikkat çekmektedir. Bauman, yöntem sunmak yerine anlamaya, sonuç yerine sürece, deneyime odaklanırken karar verme sürecini ve tüm sorumluluğu bize bırakmakta, temellerini attığı akışkan modernite içerisinde belirsizliğin sosyolojisini en iyi şekilde icra etmektedir.

Kaynakça

Anık, Cengiz. 2014. *İletişim Sosyolojisi: Kuramsal Temeller*. İstanbul: Derin Yayınları.

Balta Peltekoğlu, Filiz. 2007. *Halkla İlişkiler Nedir?*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Başer, Doğa ve Himmet Hülür. 2015. "Akışkan Modernitede Yabancı'nın Durumu: Hiç Kimseleşme Süreci". *The Journal of Academic Social Science Studies* 35 (1), 399-410. doi: 10.9761/JASSS2830

Bauman, Zygmunt 2016b. *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*. Çev. Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayınları.

—————. 2016c. *Postmodern Etik*. Çev. Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

—————. 2011. *Bireyselleşmiş Toplum*. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

—————. 2014. *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlâk Denemeleri* Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

—————. 2013a. *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

—————. 2013b. *Sosyolojik Düşünmek*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

—————. 2003. *Modernlik ve Müphemlik*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt ve David Lyon. 2016a. *Akışkan Gözetim*. Çev. Elçin Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bourse, Michel ve Halime Yücel. 2012. *İletişim Bilimlerinin Serüveni*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Chriss, James J. (nd). *Georg Simmel's Social Geometry*. Yayımlanmamış Makale. academia.edu/11621075/Georg_Simmels_Social_Geometry

Demirtaş, Mustafa. 2013. "Panoptikon'dan Sinoptikon'a: Öteki İçin/Kadar Özgürlük". Ed: Zülküf Kara. *Bauman Sosyolojisi içinde*, 243- 263. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Güney, Salih. 2007. "Bireyler Arası İletişim". Ed. Salih Güney. *Yönetim ve Organizasyon içinde* 259-291. İstanbul: Nobel Yayınları.

İnceoğlu, Metin. 1993. *Tutum Algı İletişim*. Ankara: Sinem Ofset.

Kanbir, Figen. 2012. *Zygmunt Bauman Sosyolojisinde Yabancı Kavramı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Marotta, Vince. 2002. "Zygmunt Bauman: Order, Strangerhood and Freedom". *Thesis Eleven*. SAGE Publications 70, 36-54. doi: 10.1177/0725513602070001005

Ritzer, George ve Jeffrey Stepnisky. 2013. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. Çev: Irmak Ertuna Howison. Ankara: De Ki Yayınları.

Sambur, Bilal. 2017, 16 Ocak. Modernitenin Radikal Eleştirisi: Bauman. milatgazetesi.com/modernitenin-radikal-elestirisi-bauman-makale,103148.html

Sennett, Richard. 2008. *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

—————. 2014. *Yabancı: Sürgün Üzerine İki Deneme*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

Simmel, George. 2009. *Bireysellik ve Kültür*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

—————. 2016. *Gizliliğin ve Gizli Toplumlarda Sosyolojisi*. Çev. İdil Dünder. İstanbul: Pinhan Yayınları.

Yüksel, Ahmet. 1988. *İletişim Biliminin Temelleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.